

a könyvtár történetében az ő nevéhez fog fűződni az ujjaalkotás dicsősége, mert tud és akar segíteni a tarthatatlan helyzeten s intézkedni fog, hogy az irodalom munkásainak hozzáférhetőek legyenek az így holt kincsek, melyek közé temetve irodalmunknak eddig még sok ismeretlen és hozzáférhetetlen értékes anyaga fekszik. Az ő minden iránt érdeklődő és fogékony lelke meg fogja találni a módot, hogy a Ráday-könyvtár számottevő s ha részben is, de nyilvános és hozzáférhető könyvtár legyen minél előbb.

NÉHÁNY SZÓ RÉGI NAPTÁRAINKRÓL.

KANYARÓ FERENCZTŐL.

A kolozsvári naptárok őset valószínűleg az a kis 16-rét nagyságu nyomtatványtöredék képezi, melyet a minap áztattam ki Dávid Ferencz művei egy szép kolligátumának elrongyolt XVI. századi kötéséből.

A Heltai sajtója mellé, úgy látszik, könyvkötő műhely is volt állítva, mert máskép nem tudom megmagyarázni azt a feltűnő körülményt, hogy a Heltai kiadta műveknek annyi töredéke kerülhetett abba az egy könyvfedélbe is. Ott volt az Agenda, a Biblia és Maissai Benedek 1570-iki művének egy pár levele, a fabulák könyvének egy pár próbaive s ezek között egy kicsiny kalendárium-töredék is, mellette az egykorú, XVI. századi szerzőnek jellemzetes szép kéziratával, mely szintén töredék ugyan, de azért a törlésnek és javításoknak kétségtelen jeleit őrizte meg számunkra. S a mi leginkább felkölti a figyelmet, éppen a felsorolt műveknek más kisebb töredékei kerültek ki évekkal ezelőtt egy másik szintén az unitárius főiskola könyvtárában megőrzött XVI. századi könyvtáblából is. A töredékeknek egyazon könyvkötőműhely útján ugyanazon művekből kerültét meggyőzően bizonyítják egy elrongyolt latin grammatikának egyaránt rájuk tapadt foszlányai. S hogy e műhely itt Kolozsvárt állhatott fenn, arra vall többek közt az a külső körülmény, hogy mindkét felbontott kolligátum a Dávid Ferencz munkáiból volt összeállítva.

Arra a föltevésre pedig, hogy a XVI. századbeli kalendárium Kolozsvárt látott napvilágot, nem a legutolsó bizonyíték a nyomdai kiállításon és a mű nyelvezetén kívül az a másik fontos külső

körülmény, hogy alakjára nézve a feltalált csekély töredék megegyezik a később Kolozsvárt nyomtatott XVII. századbeli naptárakkal

E sorok írója bizonyosnak véli, hogy nemcsak egy naptár. nyomtattak a XVI. században Erdély leggazdagabb és legműveltebb városában. Gondolni sem lehet arra, hogy a Heltai sajtója a kétszer is kiadott Csizió mellett kalendáriummal is ne kedveskedett volna az ő közönségének. Kalendáriumokat adtak ki a XVI. században Váradon, Debreczenben, Bártfán stb. és csak a legtanultabb könyvnyomtató és legtevékenyebb tartózkodott volna a csekély befektetéssel is biztos jövedelmet ígérő vállalatától?

Szabó Károly sok éven át kiváló kedvvel kutatta a régi magyar naptárakat s mindamellet a *Régi Magyar Könyvtár*-ban mit látunk? Egy évvel sem tudja a kolozsvári kalendáriumokat az 1631-iknél régibb időre visszavinni. Azután közöl még egyet-egyét 1634-ig; sőt a 40-es években is akad kettő. Ennyi az egész: 1631-től 1671-ig, tehát a 40 évről mindössze hat naptár! Az igaz, hogy az ezutáni évekből mind több-több maradt fenn s mégis 80 év alatt (1631—1711) csak 36 évről tudunk kolozsvári kalendáriumot a Szabó Károly legbehatóbb nyomozása után is felmutatni.

Hogy sokkal több volt ennél, a mit sajtóinkban kiadtak, s hogy különösen 1631-től fogva csaknem minden évben jelent meg kolozsvári naptár, azt pusztán a könyvnyomtatók élelmessége is hihetővé teszi. E mellett a Heltai-féle sajtónak a XVII. században mintegy hivatalos kötelességei közé tartozott, hogy a városi tanácsot és közönséget a szükséges új naptárral évenként ellássa. Mily szorgalmasan felelt meg e tisztének, azt most azért nem lehet meggyőző példákkal és kézzel fogható bizonyítékokkal kimutatni, mert az egy évre szóló, nagyon is muló értékű apró nyomtatványokat már csak egy-két nemzedék multával is senki sem tartotta megőrzésre érdemesnek.

Kénosi Tösér János, Erdély első bibliografusa, a mult században még a következő régi kalendáriumokat ösmerte, a melyekről Szabó Károlynak nagy műve megírásakor nem volt tudomása.

Előre bocsátván Tösér, hogy a Heltai-nyomdának a XVI. században kik voltak vezetői, előadását im így folytatja:

Anno vero 1616. jam fuisse *Ioannem N. Makai* typographum ex *calendaris Claudiopoli impressis* constat; sed a quo tempore, mihi non constat. Illud vero *N.* significat: *Nyirő*, ut ex *dedicatione* *calendarii* anni 1620. patet;

»Az Nemes, Bölcs és Eszes kolozsvári Tanácsnak, mint Patronussinak, és az egész Respublikának, mint Urainak, üdvességes, egészséges, kívánatos és örvendetes új esztendő, sok ideig Való boldog megmaradást kíván Istentől, alkalmas üdöbéli kész szolgálattját ajánlván, köny nyomtató Makai Nyirő János.«

Anno 1624. typographus fuit *Andreas Válaszuti*, ejusdem enim anni calendario Claudiopoli impresso subnectit: »Kolozsvárban nyomtatta Válaszuti András«.

Anno 1625. fuit *Andreas Szilvási*, sic ejusdem anni calendario subscribens: »Kolozsváratt nyomtatta Szilvási András.« Dedicatio vero ejus ita habet: »Az Tekintetes és Nemzetes Urainak: Mikó Ferencz Uramnak, az Felséges Bethlen Gábornak Fő Consiliariussának, Quaestorának és mostan az Felséges Német Császárhoz Fő Követinek etc., Kornis Ferencz Uramnak Udvarhely Széki Fő Király Birónak: Balási Ferencz Uramnak, Udvari Kapitánynak: Daniel Mihály Uramnak, Háromszéki Fő Király Birónak és Bethlen Ferencz Uramnak, eo Felsége Fő Asztalnokának, ugy mint ez Nemes Országnak igaz tagjainak, és a sok nyomorúságok alatt vitézkedő Unitaria Ecelesiának igaz Columnáinak és Patronussinak az Szent Istentől kegyelmet és boldog új esztendő, kíván.«

Ab anno 1631. usque annum 1660. et si quid excedit, fuit typographus *Georgius Abruigi*; ut patet tum ex variis libris ab illo tempore in eadem Casparis (Heltai) officina per eum editis, tum ex calendariorum ibidem editorum subscriptionibus ac dedicationibus. Calendarii in anno 1631. impressi dedicatio talis est: »Az Nemes, Bölcs és Eszes Kolozsvári Tanácsnak mint Patronussinak, és az egész Respublikának, mint Urainak, üdvességes, egészséges, csendes, békességes, kívánatos és örvendetes új esztendő, sok ideig való boldog megmaradást, kíván az Ur Istentől, és az Ur Jézus Kristustól, minden időbeli kész szolgálattját ajánlván az új kalendariumot dedicalván, offerallya: Abruigi György Könyv Nyomtató.«

In calendario anni 1650. subnectit: »Kolozsvárban. Helthus Gáspár Műhelyében.« Dedicat »Spectabili ac Manifico Domino Sigismundo Barcsai de Nagy Barcsa, Supremo comiti Comitatus Szolnok Interioris etc. Domino et Patrono suo summa semper abservantia colendissimo, hoc novi anni exile donum, cum Dei Optimi, Maximi benedictione officiorumque suorum oblatione commendat et dedicat Georgius Abruigi Typographus.«

Anni 1652. calendarium dedicat: »Generoso Domino Domino Acatio Barcsai de Nagy Barcsa, Illustrissimi ac Celsissimi Domini D. Principis Transylvaniae Domini Nostri Clementissimi Consiliario Intimo, Districtuum Lugos et Káránsebes Bano, nec non Supremo ac perpetuo Comiti Comitatus Hunyadiensis, Domino et Patrono

suo demissa cum observantia colendissimo etc. commendat Georgius Abrugi Typographus.«¹

A felsorolt naptárakon kívül *Kénosi Töser János* bizonyára még többet ismert a XVII. századból; de az ő czélja csak a különböző nyomdászok bemutatása volt s csupán e végre jegyezte ki a fölemlített néhány kolozsvári kalendáriumból a kiadók előbeszédét. Szabó Károly ezek közül csupán csak az 1631. évit ismerte, melynek egyetlen példányát az erdélyi múzeum számára 1878-ban szerezte meg.² Ugyanő Heltainak 1590-ben kiadott *Cisióját* is elmulasztotta a *Régi Magyar Könyvtár* illető helyére beiktatni, talán azért, mert ma már egyetlenegy példányban ismerjük.³

Ámde ha az idő mostohasága el is pusztította régi apróbb nyomtatványaink igen tekintélyes részét, mi sem akadályozhat bennünket abban, hogy azokat, melyeknek legalább emlékét a szerencsés véletlen fenntartotta, a magyar művelődéstörténet lapjaira föl ne jegyezzük. E lapokon régi naptáirodalmunk története is helyet kér magának s e szegényes irodalom gazdagításához kivántunk a felsorolt adatokkal hozzájárulni. Mily kevéssé ismeri mai bibliografiánk a régi magyar naptárakat, eléggé tanúsítja azon jellemző körülmény, hogy nemcsak pusztán Kolozsvár, hanem Gyula-Fejérvár, Debreczen, Bártfa, Lőcse, Kassa és Nagy-Szombat fennmaradt sajtótermékeiből sem tudjuk a naptársorozatot a XVII. századra nézve még csak megközelítőleg is összeállítani. Pedig hogy a XVI. és XVII. század jelentékeny részén át nyomtatták csaknem mind e helyeken naptárakat, az a fennmaradt példányok után ítélve bizonyos. Annyira kipusztultak idővel nyomtatványaik, hogy a felmutatható példányokra nézve, az egy Lőcsét kivéve, Kolozsvár mindannyiokon elől áll. S mégis Kolozsvárra nézve is mily hiányosak adataink!

A fennebb felsoroltakon kívül még csak egy ismeretlen brassai falinaptárra akadhattam, melyet a *Magyar Könyvesház* rovatában fogok legközelebb bemutatni. Azt talán mondanunk sem kell, hogy a Régi Magyar Könyvtár a brassai nyomdának egyetlen magyar naptárát sem említi.

¹ De Typographiis et Typographis Unitariorum in Transsylvania. 109—112. II. V. ő. Úzoni, *Historia Eccl. Unit.* I. k. 520—521. l.

² Régi Magyar Könyvtár, I. k. 702. l.

³ U. ott, 127. l. Vesd össze 88., 89. és 125. ll.